
ПСИХОДРАМА ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА: ЄВРОПЕЇЗМ І ГЕНДЕРНА ЧУТЛИВІСТЬ

Зелененька І. А., Ткаченко В. І., Дмитрук Л. І.
DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-425-2-13>

ВСТУП

Модернізм як типове європейське явище став менш цікавим для сучасників у контексті супутнього зацікавлення постмодернізмом і метамодерном (післяпостмодернізмом), однак вплив модернізму на свідомість суспільства виявився масштабнішим, оскільки лєвова частка модерністів сформувалася у воєнну або нетривку міжвоєнну добу. В умовах повномасштабного вторгнення військ РФ в Україну тилові, прифронтові театри не припинили роботу, у години повітряної небезпеки перетворюючись на так звані бомбосховищні й катакомбні театри, майданчики в метро стали максимально відвідуваними й підтримуваними громадськістю.

Драматичні твори Володимира Винниченка, гостроконфліктні, психологічні, модерністські (котрі оповідають про життя українців у зламні часи, зосібна, періоду кінця XIX – поч. XX ст., після I світової війни, у революціях і війнах доби появи та втрати УНР, напередодні II світової війни, у середовищі емігрантів), не випадково зберігають свою актуальність. Усталена наукова диференціація двох груп напрямів модернізму, авангардистського (експериментального, лівого) та правого (прогресивного, високого, гуманістського), сприймається покрізь призму експерименту, яким стала для українців війна, та в усвідомленні європейських ідеалів розбудови гуманістичного суспільства.

Отже, у 2023 році інтерпретація модернізму як складної філософсько-естетичної системи провокована політичною ситуацією, про що мотивовано писали науковці класичної школи зламу XX–XXI ст.^{1,2} й активована в дискурсі європейських цінностей, що

¹ Зелененька І. А., Ткаченко В. І. Психоісторичні аспекти образно-персонажних опозицій у драматичній поемі Лєси Українки «Бояриня». *Волинь філологічна. № 32 (2021) : Лєся Українка : особистість, нація, світ.* 2021. С. 73–88.

простежують науковці-двотисячники у перебігу реформування реалістичного театру³ в модерністський^{4,5,6} зосібна, у його авангардні форми^{7,8}. Отже, априорі, ні мистецтво модернізму, ані постмодернізм чи метамодерн, провокуючи чи не провокуючи аполітизм і постапокаліпсизм, не можуть бути реалізованими поза відображенням особистого й вселюдського⁹, а тому зниження інтересу до модерністського мистецтва призвело би до того, що половинчасто уявлявся б об'єктивний історичний досвід українців, добре висвітлив у драматургії Володимира Винниченка, драматика-автора, політика й емігранта. Український модерністський театр у контексті постановок творів Володимира Винниченка особливо актуальний нині й тому, що саме Винниченкова драма містить специфічну триєдність – незаангажоване авторське мислення з елементами авантюриництва, психологічна гострота розповіді та портретування максимально реалістичних персонажів у конфліктно-несподіваних обставинах^{10, 11}. Елементи цієї триєдності помітні у європейській драмі кінця XIX – початку XX ст., зосібна, у творах Моріса Метерлінка, Івана Франка, Генріха Ібсена,

² Михида С. П. Слідами його експериментів : Змістові домінанти та поетика конфлікту в драматургії В. Винниченка. Кіровоград: Центральне Українське видавництво. 2002. С. 40–49.

³ Зелененька І. А. Образ-символ землі як психоісторичний код (на матеріалі творів Івана Карпенка-Карого й Тараса Мельничука). *Українська література в загальноосвітній школі*. №10. Жовтень. 2012. С. 33–34.

⁴ Зелененька І. А. Культурно-історичні та морально-етичні опозиції у драматичній поемі «Бояриня» Лесі Українки. *Ідеологія національної аристократії (на пошану 150-річчя від дня народження Лесі Українки)*. Львів : Друкарня Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького, 2021. С. 51–57.

⁵ Зелененька І. А., Ткаченко В. І. Психоісторичні аспекти образно-персонажних опозицій у драматичній поемі Лесі Українки «Бояриня». *Волинь філологічна*. № 32 (2021) : *Лєся Українка : особистість, нація, світ*. 2021. С. 73–88.

⁶ Лобачівська Н. В., Ткаченко В. І. Конфлікти як форми модерної опозиції у драматичних творах Володимира Винниченка. *The 3rd International scientific and practical conference «Innovations and prospects of world science»* (November 4–6, 2021) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2021. 848 p. С. 675–685.

⁷ Ткачук О. Християнський контекст драм Генріка Ібсена «Будівничий Сольнес» та Станіслава Пшибишевського «Сніг». *Київські полоністичні студії*. 2012. С. 437–441.

⁸ Хороб С. Український і польський драматургічно-сценічний модернізм зламу XIX–XX століть в інтерпретації Івана Франка : контактено-генетичний та історико-типологічний аспекти. *Київські полоністичні студії*. 2017. Т. 29. С. 503–516.

⁹ Сиваченко Г. М. Винниченків «конкордизм» у буддистському та психоаналітичному дискурсах. *Слово і час*. 2000. №8. С. 17–26.

¹⁰ Барабан Л. І. Микола Садовський і його театр періоду УНР : Невідомі матеріали. *Культура і життя*. 2007. 5 вересня. С. 2–3.

¹¹ Барабан Л. І. Три драматурги. В. К. Винниченко, О. Ф. Коломієць, Я. М. Стельмах. Біла Церква : Дельфін, 2007. 87 с.

Лесі Українки, Бернарда Шоу, Олександра Олеса, Гергарта Гауптмана, Августа Стріндберга, Миколи Куліша та ін.^{12, 13}.

Злободенність розгляду модерністської психодрами зламу століть полягає у синхронному й діахронному аналізі явищності драматургії для сучасного читача та в актуальній інтерпретації з боку гендерної проблематики та європеїзму, що дає змогу сформуванню більш-менш чіткі уявлення про гострий психологічний конфлікт і його різновиди, про модерні характери (вдачу людей доби розвитку модерну, а це в межах із кінця XIX й до середини XX століття). Тому *мета дослідження* – охарактеризувати європеїзм і гендерну чутливість у драматичних творах Володимира Винниченка на рівні персонажності на тлі розвитку світової психологічної драми й театру кінця XIX – початку XX ст. А тому *серед завдань дослідження*: проаналізувати нетипові, кардинальні психологічні конфлікти, що дають можливість транслювати через проблеми характери персонажів як психо-конструкції (на прикладі психодрам Володимира Винниченка).

Об'єктом дослідження є гендерна вразливість як життєво типова й рецепційно ідентифікована або ж не ідентифікована (периферійно ідентифікована), на прикладі персонажів психодрами Володимира Винниченка. *Предметом дослідження* є класичні та модерні форми, схеми психологічних конфліктів та нетипові образи-персонажі як їхні рушії, властиві драматичним творам Володимира Винниченка, зокрема, психодрамі «Чорна Пантера і Білий Ведмідь».

Гіпотезою нашого дослідження є те, що декаданс є свідомим мистецьким спротивом Володимира Винниченка (тобто це не лише авторський модерний експеримент), виявлений через жанр психодрами, проблемної драми, драми ідей, спрямований проти вульгаризації свідомості, примітивізації мистецтва, спотворення історії, що були ознаками появи антигуманного політичного режиму – тоталітаризму.

Методи дослідження: описовий метод, аналіз і синтез, герменевтика та рецепція, психоаналіз, що дозволяють узагальнити й конкретизувати, структурувати й систематизувати досвід праці Володимира Винниченка у жанрі психодрами, ідентифікуючи в конфліктах творів гендерну чутливість, опірність насиллю, європейську мистецьку якість.

Стан дослідження: у літературознавчій науці досліджено драматургію Володимира Винниченка як модерніста, про що свідчать

¹² Панченко В. Є. Володимир Винниченко – Гі де Мопассан – Габріель Д'Аннунціо : кілька паралелей. *Сучасність*. 1997. № 9. С. 120–133.

¹³ Панченко В. Є. Володимир Винниченко : портрет на тлі епохи. *Історія в школах України*. 2008. № 3. С. 48–53.

погляди на театральну долю модерністських психологічних драматичних творів Володимира Винниченка науковиць Л. І. Барабан^{14,15}, С. Г. Барабаш¹⁶, М. О. Зубрицької¹⁷, європейські діалоги майстра досліджено у ґрунтовних працях В. Є. Панченка^{18, 19, 20, 21, 22}, М. Г. Жулинського²³, психологію натовпу й інтелігенції, модерну особистість на зламі століть у вирі бурхливих подій – у розвідках С. П. Михиди²⁴, О. В. Бондаренко²⁵, декадентську театральність і «конкордизм» у буддистському та психоаналітичному дискурсах описано в працях Т. Г. Сverbілової^{26,27}, Г. М. Сиваченко²⁸, О. Г. Ковальчука^{29,30}, Н. О. Блохіної³¹, аналіз націоналізму, європейської модерності й оригінальних авторських експериментів

¹⁴ Барабан Л. І. Микола Садовський і його театр періоду УНР : Невідомі матеріали. *Культура і життя*. 2007. 5 вересня. С. 2–3.

¹⁵ Барабан Л. І. Три драматурги. В. К. Винниченко, О. Ф. Коломієць, Я. М. Стельмах. Біла Церква : Дельфін, 2007. 87 с.

¹⁶ Барабаш С. Г. Гуманістична основа художнього мислення Володимира Винниченка – драматурга. *Наукові записки Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка*. Кіровоград, 2000. Вип. 27. С. 68–79.

¹⁷ Зубрицька М. В. Етичний парадокс дискурсу любові у драматичних творах В. Винниченка. *Наукові записки НаУКМА*. 1998. Т. 4 : Філологія. С. 69–74.

¹⁸ Панченко В. Є. Володимир Винниченко : портрет на тлі епохи. *Історія в школах України*. 2008. № 3. С. 48–53.

¹⁹ Панченко В. Є. Володимир Винниченко – Гі де Мопассан – Габрієль Д'Аннуціо : кілька паралелей. *Сучасність*. 1997. № 9. С. 120–133.

²⁰ Панченко В. Є. Володимир Винниченко і Генрік Ібсен. *Слово і час*. 2000. № 1. С. 80–83.

²¹ Панченко В. Є. Європеєць із Єлисаветграда : із хроніки вигнанських літ Володимира Винниченка: 1907-1908. Львів, Женева, Капрі. *Криниця*. 1997. № 1/3. С. 94–100.

²² Панченко В. Є. Заочна дуель. Володимир Винниченко і Володимир Ульянов-Ленін. *Вітчизна*. 1997. № 1/2. С. 131–135.

²³ Винниченко В. К. Вибрані п'єси. Упорядники: М. Г. Жулинський, В. А. Бурбела. Вступна стаття М. Г. Жулинського. Київ : Мистецтво, 1991. 605 с.

²⁴ Михида С. П. Слідами його експериментів : Змістові домінанти та поетика конфлікту в драматургії В. Винниченка. Кіровоград: Центральне Українське видавництво. 2002. С. 40–49.

²⁵ Бондаренко О. В. Концепція особистості (За п'єсою В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь»). *Українська мова та література*. 2006. № 41-43. С. 48–50.

²⁶ Sverbілова Т. Г. Пророк та самогубство (п'єса Володимира Винниченка в контексті драматургії експресіонізму та постекспресіонізму). *Слово і час*. 2005. № 10. С. 8–12.

²⁷ Sverbілова Т. Г. Персонажі Винниченкових п'єс – кати чи жертви? *Слово і час*. 1993. № 5. С. 32–39.

²⁸ Сиваченко Г. М. Винниченків «конкордизм» у буддистському та психоаналітичному дискурсах. *Слово і час*. 2000. №8. С. 17–26.

²⁹ Ковальчук О. Г. Гримаси танатологічного : краса у лабіринті смерті. *Дивослово*. 2002. № 10. С. 12–15.

³⁰ Ковальчук О. Г. Шукаючи новий етичний закон. *Дивослово*. 2003. № 3. С. 6–10.

³¹ Блохіна Н. О. Драматургія Володимира Винниченка: феміністичне прочитання. *Слово і час*. 2002. № 4. С. 33–38.

(у порівнянні з Лесею Українкою, зокрема) здійснено у розвідках Вікторії Ткаченко^{32, 33}, Ірини Зелененької^{34, 35}, проблеми феміністичного прочитання Винниченкової творчості порушила Н. О. Блохіна³⁶ тощо. Однак проблема гендерної чутливості та європеїзму, явлених психологічно віртуозно, покрізь призму гострих конфліктів між статями в мистецькому, емігрантському середовищі, залишаються малодослідженими, що й потребує розширення дискурсу.

1. Психодрама, драма ідей як європейські форми словесно-сценічного дійства в інтерпретації Володимира Винниченка

Психодрама та драма ідей, на відміну від епічних та ліричних творів, менш кількісно представлені в межах відомої для Європи на часі зламу століть української літератури. У ХХІ столітті, у так звану передвоєнну добу, себто до 2014 року, спостерігалось послаблення інтересу до модерністських творів, спрямованих на подолання психологічної кризи в питаннях національної ідентичності українців та їхньої ідентифікації в межах європейського простору. Виняток, вочевидь, становить драматична поема Лесі Українки «Бояриня» як модерністський твір на історичній основі, націоцентричний, історіософський, порівнюваний із творами цього ж таки жанру Генріка Ібсена, Гергарта Гауптмана й Моріса Метерлінка, на чому наголошували науковці, зокрема, Степан Хороб³⁷, В. І. Ткаченко^{38,39}, І. А. Зелененька^{40,41,42}.

³² Лобачівська Н. В., Ткаченко В. І. Конфлікти як форми модерної опозиції у драматичних творах Володимира Винниченка. *The 3rd International scientific and practical conference «Innovations and prospects of world science»* (November 4-6, 2021) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2021. 848 p. С. 675–685.

³³ Крупка В. П., Ткаченко В. І. Рецепція художньої екоетики в українській літературі кінця ХІХ–ХХ століть. *Академічні студії. Серія «гуманітарні науки»* 2021. Вип. 1. С. 28–33.

³⁴ Зелененька І. А. Образ-символ землі як психоісторичний код (на матеріалі творів Івана Карпенка-Карого й Тараса Мельничука). *Українська література в загальноосвітній школі*. №10. Жовтень. 2012. С. 33–34.

³⁵ Зелененька І. А., Ткаченко В. І. Психоісторичні аспекти образно-персонажних опозицій у драматичній поемі Лесі Українки «Бояриня». *Волинь філологічна*. № 32 (2021) : *Леся Українка : особистість, нація, світ*. 2021. С. 73–88.

³⁶ Блохіна Н. О. Драматургія Володимира Винниченка: феміністичне прочитання. *Слово і час*. 2002. № 4. С. 33–38.

³⁷ Хороб С. Український і польський драматургічно-сценічний модернізм зламу ХІХ–ХХ століть в інтерпретації Івана Франка : контактено-генетичний та історико-типологічний аспекти. *Київські полоністичні студії*. 2017. Т. 29. С. 503–516.

³⁸ Лобачівська Н. В., Ткаченко В. І. Конфлікти як форми модерної опозиції у драматичних творах Володимира Винниченка. *The 3rd International scientific and practical conference «Innovations and prospects of world science»* (November 4-6, 2021) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2021. 848 p. С. 675–685.

Драма Володимира Винниченка «Брехня»⁴³ найчастіше була порівнювана в науковій літературі з драмою Генріка Ібсена «Ляльковий дім»⁴⁴. Якщо у так званій «старій» драмі (домодерністській, себто драмі діб бароко, реалізму) на першому плані перебувала доля простої людини (з народу) у змінних обставинах, то в «новій» модерній драмі акцент змістився – це фатум особистості в суспільстві, у Володимира Винниченка – це трагічні збіги навколо яскравих особистостей, неординарних, або тих, які кидають виклик суспільній нормі. Драматург досягає глибокої психологізації зображення у філософському контексті, переносючи увагу реципієнта від реалістичних подій до атмосфери навколо них, відображеної завдяки не лише реакціям персонажів, а, більшою мірою, за рахунок внутрішніх суперечностей. А тому сюжет відстежується за вектором – від зображальності до виражальності, від інтриг до зіткнення ідей, при цьому автор уникає моралізаторства, а пропонує натомість метафору життєсвіту особистості, відходячи від конкретних висновків до символістських змислів, застосовуючи в обхід натуралістичних прийомів екзистенційні форми, експресіоністичні та сюрреалістичні елементи. Тому дискусійна (проблемна) драма, драма ідей та символістська драма відтіснили традиційні для реалістичного театру жанри – комедію, трагедію, соціальну драму⁴⁵.

Відомі європейські драматурги Бертольд Брехт, Генрік Ібсен, Бернард Шоу вже не опиралися на досвід британських натуралістів Джорджа Гіссінга, Арнольда Беннета, Джорджа Мура. Зокрема, Генрік Ібсен, якого вважають фундатором філософської «драми ідей» та психодрами, уже в першій драмі «Катиліна» порушив тему, яка стала домінантою надалі, – бунт відважної особистості, конфлікт

³⁹ Крупка В. П., Ткаченко В. І. Рецепція художньої естетики в українській літературі кінця ХІХ–ХХ століть. *Академічні студії. Серія «гуманітарні науки»* 2021. Вип. 1. С. 28–33.

⁴⁰ Зелененька І. А. Культурно-історичні та морально-етичні опозиції у драматичній поемі «Бояриня» Лесі Українки. *Ідеологія національної аристократії (на пошану 150-річчя від дня народження Лесі Українки)*. Львів : Друкарня Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького, 2021. С. 51–57.

⁴¹ Зелененька І. А., Ткаченко В. І. Психоісторичні аспекти образно-персонажних опозицій у драматичній поемі Лесі Українки «Бояриня». *Волинь філологічна. № 32 (2021) : Леса Українка : особистість, нація, світ*. 2021. С. 73–88.

⁴² Olha V Petrovych, Alla P Vinnichuk, Viktor P Krupka, Iryna A Zelenenka, Andrei V Voznyak. The usage of augmented reality technologies in professional training of future teachers of Ukrainian language and literature. *CEUR Workshop Proceedings*, 2021. С. 315–333.

⁴³ Винниченко В. К. Вибрані п'єси. Упорядники: М. Г. Жулинський, В. А. Бурбела. Вступна стаття М. Г. Жулинського. Київ : Мистецтво, 1991. 605 с.

⁴⁴ Фісун В. Генрік Ібсен та Володимир Винниченко як новатори європейської психологічної драми. *Літературознавчі студії: збірник наукових праць*, 2001. С. 259–263.

⁴⁵ Скиба Н. Проблема спадковості у драмі В. Винниченка «Пригвожені» і паралелі у світовій літературі («Привиди» Г. Ібсена). *Літературознавчі студії*. 2001. Вип. 1. С. 219–225.

із стереотипами оточення (із самим оточенням, неготовим до змін) та поразка. В основі згаданої драми-відгуку (єдиного в норвезькій літературі щодо подій 1848 р. в Європі) античний сюжет протистояння римського сенатора та бунтаря Катиліни. Однак Володимира Винниченка не можемо назвати ібсеністом, хоча іноді його кваліфікують як послідовника Генріка Ібсена (а відтак і послідовником Бернарда Шоу, Бертольда Брехта, Гергарта Гауптмана), оскільки для ібсенізму, властивого європейській модерністській драмі (Бернард Шоу в теоретичній праці «Квінтесенція ібсенізму» вважав основою цього явища парадоксальність трактування реальності)⁴⁶, характерний інтелектуально-аналітичний підхід до висвітлення подій та до моделювання образів, а Володимир Винниченко, так би мовити, відходить від аналітизму в драму характерів, розуміючи на інтуїтивному рівні та приймаючи європейське поєднання декадансу з неоромантизмом, що проглядає в характеристиках персонажів і відповідних прізвиськах⁴⁷.

Якщо для відомих епіків-неоромантиків (а це Роберт Льюїс Стівенсон, Джозеф Конрад, Райдер Хаччард, Артур Конан Дойль, Ред'ярд Кіплінг та ін.) протестом супроти жорстокої дійсності стали пригоди й авантюри, оспівування небезпек та екзотики, в яких балансують герої, знаходячи в собі мужність і пізнаючи мінливе щастя (хоча заплутані інтриги, концентричні форми сюжетів не без психоаналізу)⁴⁸, то для драми Володимира Винниченка властивий інакший пошук – пошук через втрати, що не знаменується гепінесом, себто герої не досягає відчуття повної щасливості, знаходиться на шляху до омріяної сврки чи до сподіваного українського ельдорадо, або ж стрімко втрачає власну самість у суперечностях на тлі фатально трагічної, а не драматичної доби (у драмах не нівельовано історичність, однак вона периферійна, і це на відміну від прози майстра)⁴⁹.

Із одного боку, сучасна проблема нівелювання модерністських здобутків драматургії пов'язана з тим, що напередодні війни в українській літературі почала домінувати карнавальна-карикатурна (ігрова), розвантажувальна форма, а медитативна й аналітична стали дещо обтяжливими, а тому – пригніченими; універсальність філософії буття,

⁴⁶ Панченко В. Є. Володимир Винниченко і Генрік Ібсен. *Слово і час*. 2000. № 1. С. 80–83.

⁴⁷ Панченко В. Є. Європесць із Єлисаветграда : із хроніки вигнанських літ Володимира Винниченка: 1907-1908. Львів, Женева, Капрі. *Криниця*. 1997. № 1/3. С. 94–100.

⁴⁸ Сербілова Т. Г. Пророк та самогубство (п'єса Володимира Винниченка в контексті драматургії експресіонізму та постекспресіонізму). *Слово і час*. 2005. № 10. С. 8–12.

⁴⁹ Сиваченко Г. М. Винниченків «конкордизм» у буддистському та психоаналітичному дискурсах. *Слово і час*. 2000. № 8. С. 17–26.

психологічна глибина втратили свою першорядну актуальність, популярності набуло парадоксальне одивнення й парадоксальне щастя⁵⁰.

Гендер, що вельми помітно, почав інтерпретуватися поза історичними проблемами ХХ століття⁵¹ (у якому значне місце посідають саме війни, адже їх було чимало⁵², дві з яких – світові, а наслідки таких катаклізмів долаються поколіннєво, а проблема розробляється в межах тенденцій⁵³). Проте й відомий термін «поколіннєве переживання» майже втратив свою актуальність для сучасників (міленіалів)⁵⁴, сприйнятий почасти як виклик на конфлікт. Міжвоєнні проблеми, травми європейців, американців, що, втілені в літературі, зосібна, драматичній, котрі безпосередньо вчать протистояти невігластву й духовній бідності та засвоювати уроки історії, виявилися менш цікавими для сучасників, аніж ігрова драма.

Постколоніальний досвід України й перманентна боротьба за свободу та за європейськість спорадично сприймалися як академічні й занауковлені, непридатні для широкого загалу, поза пафосом хепінесу, поза розумінням модернізму як мистецтва опозиції⁵⁵. У результаті українське суспільство виявилось неготовим до війни й отримало ті базові травми, які могло подолати в кінці ХХ століття, усвідомивши, що специфіка національної літератури, її гостра психологічність і психоісторичність обумовлені геополітичним становищем України, що колорит національної літератури – у своїй основі незмінно європейський, неповторний, демократичний і часто містить психоісторичний дискурс⁵⁶. Тому психологічність драматичного таланту Володимира Винниченка

⁵⁰ Радченко С. Традиції карнавальної культури у драматургії Генріха Ібсена. *Світогляд*. 2016. С. 64–71.

⁵¹ Зелененька І. А. Образ-символ землі як психоісторичний код (на матеріалі творів Івана Карпенка-Карого й Тараса Мельничука). *Українська література в загальноосвітній школі*. №10. Жовтень. 2012. С. 33–34.

⁵² Зелененька І. А. Культурно-історичні та морально-етичні опозиції у драматичній поемі «Бояриня» Лесі Українки. *Ідеологія національної аристократії (на пошану 150-річчя від дня народження Лесі Українки)*. Львів : Друкарня Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького, 2021. С. 51–57.

⁵³ Зелененька І. А., Ткаченко В. І. Психоісторичні аспекти образно-персональних опозицій у драматичній поемі Лесі Українки «Бояриня». *Волинь філологічна*. № 32 (2021) : *Лєся Українка : особистість, нація, світ*. 2021. С. 73–88.

⁵⁴ Olha B Petrovych, Alla P Vinnichuk, Viktor P Krupka, Iryna A Zelenenka, Andrei V Voznyak. The usage of augmented reality technologies in professional training of future teachers of Ukrainian language and literature. *CEUR Workshop Proceedings*, 2021. С. 315–333.

⁵⁵ Зелененька І. А. Культурно-історичні та морально-етичні опозиції у драматичній поемі «Бояриня» Лесі Українки. *Ідеологія національної аристократії (на пошану 150-річчя від дня народження Лесі Українки)*. Львів : Друкарня Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького, 2021. С. 51–57.

⁵⁶ Зелененька І. А. Образ-символ землі як психоісторичний код (на матеріалі творів Івана Карпенка-Карого й Тараса Мельничука). *Українська література в загальноосвітній школі*. № 10. Жовтень. 2012. С. 33–34.

простежується від ідейно-тематичного рівня й до поетикального, оживлюючи хронотоп, окреслюючи умови для сценічної інтерпретації⁵⁷, виявляючи характери в парадоксальних, межових ситуаціях, у гострих, не власне буденних конфліктах, у так званому лобюванні колізій і драматизму. Тому модерна драма не нарочито виховує драматичне мислення, не патетизує модерністів, а наближає читача як глядача до споглядання парадоксів життя⁵⁸, дає нагоду спостерігати драматичний конфлікт і драматичний характер, їхні взаємореакції.

Європеїзм, концентрична гостроконфліктність, гендерна чутливість, глибина розгляду психологічних травм на фоні споглядання любовних трикутників, виклики і роздвоєння людини-майстра, над екзальтованою свідомістю якого може брати гору агресивна жінка⁵⁹ – усе це поєднано в драмі «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» Володимира Винниченка⁶⁰. Психологічні акценти знаходимо уже в ремарках, у режисерських та в акторських коментарях, психологічність підсилена динамікою руху персонажів у межах яв і дій, що розширюють контекст, увиразнюють проблематику, конкретизують перебіг подій, пов'язуючи з ідейним навантаженням, підсилюють подієвий колорит, активують авторський задум⁶¹.

2. Доля Винниченкової психодрами: наслідування та запозичення гендерної чутливості та інших європейських концепцій на схід

У розвідці О. Кирилової «Володимир Винниченко: «кінодекадент у вишиванці» (культурна історія екранізацій – 1917–2014 рр.)⁶² позиціоновано інсценізацію та екранізацію творів Володимира Винниченка як репрезентанти протесту автора проти жорстокої дійсності, репрезентанти травми автора, який не відбувся як успішний політик; звідси й поняття про «декадентський стиль»⁶³, похідне від визначення французького письменника та критика Теофіля Готье щодо кардинальної інакшості

⁵⁷ Зелененька І. А., Ткаченко В. І. Психоісторичні аспекти образно-персонажних опозицій у драматичній поемі Лесі Українки «Боярня». *Волинь філологічна*. № 32 (2021) : *Лесь Українка : особистість, нація, світ*. 2021. С. 73–88.

⁵⁸ Блохіна Н. О. Драматургія Володимира Винниченка: феміністичне прочитання. *Слово і час*. 2002. № 4. С. 33–38.

⁵⁹ *Ibid.* С. 35–36.

⁶⁰ Винниченко В. К. Вибрані п'єси. Упорядники: М. Г. Жулинський, В. А. Бурбела. Вступна стаття М. Г. Жулинського. Київ : Мистецтво, 1991. 605 с.

⁶¹ Блохіна Н. О. Драматургія Володимира Винниченка: феміністичне прочитання. *Слово і час*. 2002. № 4. С. 33–38.

⁶² Кирилова О. О. Володимир Винниченко : «кінодекадент у вишиванці» (культурна історія екранізацій – 1917–2014 рр.). *Мистецтвознавство*, 2017. Випуск 68. *Культурологія*. С. 59–66.

⁶³ *Ibid.* С. 59–66.

й ролі самості в межах сприйнятої суспільством чи не сприйнятої інакшості^{64,65}.

Декадентська сутність драматургії Володимира Винниченка закорінена, по суті, у парадокс, але не в той парадокс, яким оперував Бернард Шоу (парадокс-дисбаланс між видимістю й сутністю людських стосунків), а парадокс видимості дисбалансу насправді прекрасних у своїй суті стосунків, прекрасних через парадокс і парадоксальних через драматичну й трагічну їхню прекрасність на тлі фатальності доби й суспільної несправедливості (викривленості суджень і деформації моралі), що добре відчувається в вибудовуванні образів-характерів та сюжетних ліній психодрами «Чорна Пантера і Білий Ведмідь», де навіть персонажі-реалісти зберігають свої ілюзії й отримують психологічні травми від небажання розщеплювати власні фантоми, а персонажі-ідеалісти здатні руйнувати власні ідеї та переконання, аби довести стороннім, що реальність може бути зміненою до непізнаваності⁶⁶.

Невластивим психодрамі Володимира Винниченка був і езотеричний авантюризм Станіслава Пшибишевського (котрий вибудував цілу доктрину віри), у концепції якого високо духовне (сама ж душа) могло бути сполучуваним, спорідненим із антидуховним (демонічною формою) – одержимим, оскільки зло – це мутаційна форма добра або його девальвація, що отримала вектор на себе, а не благодійно спрямована на довкілля. Володимир Винниченко експериментує лише з інфернальною формою, але як реаліст (згадаймо тут, для прикладу, суїцидне обривання, а не завершення конфлікту в психодрамі «Чорна Пантера і Білий Ведмідь»). Іван Франко вивів в один ряд європейських драматургів-модерністів, зацікавленням яких виявилася душа: це Генрік Ібсен, Моріс Метерлінк, Гергарт Гауптман, Леся Українка, Люціан Ридель, Олександр Олесь, Станіслав Виспянський, Станіслав Пшибишевський^{67,68}.

І хоча втіленням еталонної декадансної драми, що експериментувала в царині розуміння духовності, театральної модерності у своїй основі, стали постановки Леся Курбаса, чи не найпершою в історії

⁶⁴ Ковальчук О. Г. Grimasi танатологічного : краса у лабіринті смерті. *Дивослово*. 2002. № 10. С. 12–15.

⁶⁵ Ковальчук О. Г. Шукаючи новий етичний закон. *Дивослово*. 2003. № 3. С. 6–10.

⁶⁶ Михида С. П. Слідами його експериментів : Змістові доміанти та поетика конфлікту в драматургії В. Винниченка. Кіровоград : Центральне Українське видавництво. 2002. С. 40–49.

⁶⁷ Хороб С. Український і польський драматургічно-сценічний модернізм зламу XIX–XX століть в інтерпретації Івана Франка : контактено-генетичний та історико-типологічний аспекти. *Київські полоністичні студії*. 2017. Т. 29. С. 503–516.

⁶⁸ Ткачук О. Християнський контекст драм Генріка Ібсена «Будівничий Сольнес» та Станіслава Пшибишевського «Сніг». *Київські полоністичні студії*. 2012. С. 437–441.

національного мистецтва декадентською кінодрамою є саме «Брехня»⁶⁹, створена в 1918 р. (здаємо тут ім'я режисера В'ячеслава Висковського, відомого своїми кінороботами з Вірою Холодною в головній ролі), поставлена за однойменною психодрамою Володимира Винниченка, написаною 1910 року⁷⁰. Кінодрама популяризувалася та була відзнята в Одесі та в Москві, найімовірніше, під час праці Володимира Винниченка як голови Ради народних міністрів і як голови Генерального секретаріату Центральної Ради (1917–1918 рр.)^{71,72}.

Історія екранізації психодрами Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» має безпосередній стосунок до розкриття явища запозичення (плагіату) – ідеться про німу російськомовну кінострічку з немотиваною назвою «Сходи диявола», зняту, так би мовити, за мотивами Винниченкової драми, кваліфікованої тоді як салонної, драми з-за циркових лаштунків⁷³. Запозиченням є сценарний проєкт декадентського характеру Олександра Аркатова (ця екранізація 1918 року режисерства Георгія Азагарова не збереглася). За сюжетом фатальною «Чорною Пантерою» в тій сумнівній екранізації стала актриса цирку Андрієнна, а її чоловік – «художник Брандес», психоаналог Корнія Каневича, одержимий завершенням геніального «полотна смерті»⁷⁴, із жертвою немовляти в центрі⁷⁵. У цьому факті не лише запозичення, плагіат чи фальшування, а й увявлення про масштаби дезінформації, що мали на меті популяризацію ідеї штучної близькоспорідненості двох слов'янських культур, ідеї, що стала ядром сучасної інформаційної війни й усіляко гібридизується. Бо ж начебто творче використання й запозичення мотивів драми Володимира Винниченка задля створення сценарію та кінофільму відбувалося поза політичною гегемонією чи інтервенцією, а ідея запозичення начебто зрозуміла – поширення через телевізію європейської гендерної чутливості, якою насичена драма.

⁶⁹ Винниченко В. К. Вибрані п'єси. Упорядники: М. Г. Жулинський, В. А. Бурбела. Вступна стаття М. Г. Жулинського. Київ : Мистецтво, 1991. 605 с.

⁷⁰ Барабан Л. І. Микола Садовський і його театр періоду УНР : Невідомі матеріали. *Культура і життя*. 2007. 5 вересня. С. 2–3.

⁷¹ Барабан Л. І. Три драматурги. В. К. Винниченко, О. Ф. Коломієць, Я. М. Стельмах. Біла Церква : Дельфін, 2007. 87 с.

⁷² Барабан Л. І. Микола Садовський і його театр періоду УНР : Невідомі матеріали. *Культура і життя*. 2007. 5 вересня. С. 2–3.

⁷³ Кирилова О. О. Володимир Винниченко : «кінодекадент у вишиванці» (культурна історія екранізацій – 1917–2014 рр.). *Матістеріум*, 2017. Випуск 68. Культурологія. С. 59–66.

⁷⁴ Барабан Л. І. Три драматурги. В. К. Винниченко, О. Ф. Коломієць, Я. М. Стельмах. Біла Церква : Дельфін, 2007. 87 с.

⁷⁵ Барабан Л. І. Микола Садовський і його театр періоду УНР : Невідомі матеріали. *Культура і життя*. 2007. 5 вересня. С. 2–3.

У 1918 році психодраму «Чорна Пантера та Білий Ведмідь» Володимира Винниченка було заплановано до екранізації на першій українській кіностудії «Українфільм», режисер Сигизмунд Веселовський додав до переліку творів Володимира Винниченка на постановку і психодраму «Брехня»⁷⁶, однак проєкт не зазнав реалізації⁷⁷. Українська драма, як і українська державність, перебувала у фарватері боротьби за визнання⁷⁸, при цьому автор почав сприйматися як мораліст, а не як психолог, адже він виписав механізми нівеляції чутливості та внутрішньосередовищної боротьби і психосоціальних травм, особливо стосовно мистецького кола.

До того ж ідентифіковані й обгрунтовані самими ж персонажами зовнішні та внутрішні конфлікти є похідними від ситуацій та від емоцій: конфлікт Корнія у межах власної самості (як художника та як батька), конфлікт Рити у межах власної самості (як дружини-музи та як матері). Винниченкове розуміння драми, інтерес до мистецтва й до мистецького середовища обумовлений почасти й тим, що на еміграції стати художником було певною програмою; любов до портретування, здебільшого постановочного, легко накладається на психологію персонажа-художника⁷⁹.

Технологія, так би мовити, пропрацьовування гендерної чутливості щодо кожного персонажа психодрами «Чорна Пантера і Білий Ведмідь»⁸⁰ – це не розгляд кожного з персонажів як типажного, а щонайменше – як модель, як самість, як роль, ширше – як людину з неповторними емоціями, котрі несподівано виникають стосовно одного персонажа й тамуються щодо іншого, із кризами та здобутками, із доланням безвихідних ситуацій та з відчуттям колориту епохи тощо; це, по суті, дослідження особистості персонажа та його гендерних реакцій, а не рецептивний ефект від розуміння життєвої безвиході персонажів, затиснених у лещата власних амбіцій, стереотипів і травм⁸¹.

⁷⁶ Винниченко В. К. Вибрані п'єси. Упорядники: М. Г. Жулинський, В. А. Бурбела. Вступна стаття М. Г. Жулинського. Київ : Мистецтво, 1991. 605 с.

⁷⁷ Барабан Л. І. Микола Садовський і його театр періоду УНР : Невідомі матеріали. *Культура і життя*. 2007. 5 вересня. С. 2–3.

⁷⁸ Кирилова О. О. Володимир Винниченко : «кінодекадент у вишиванці» (культурна історія екранізацій – 1917-2014 рр.). *Мастеріум*, 2017. Випуск 68. Культурологія. С. 59–66.

⁷⁹ Барабаш С. Г. Гуманістична основа художнього мислення Володимира Винниченка – драматурга. *Наукові записки. Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка*. Кіровоград, 2000. Вип. 27. С. 68–79.

⁸⁰ Винниченко В. К. Вибрані п'єси. Упорядники: М. Г. Жулинський, В. А. Бурбела. Вступна стаття М. Г. Жулинського. Київ : Мистецтво, 1991. 605 с.

⁸¹ Барабаш С. Г. Гуманістична основа художнього мислення Володимира Винниченка – драматурга. *Наукові записки. Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка*. Кіровоград, 2000. Вип. 27. С. 68–79.

У цьому сенсі показовими є характери і поведінки Сніжинки та Мулена, по суті, ідентифікаторів проявів вдачі Рити й Корнія, що й каталізували драматизм та спровокували трагічний фінал⁸². Моделювання любовних трикутників (Рита, Корній, Сніжинка; Корній, Рита, Мулен) дозволяє вести мову про відображення у драмі високого рівня гендерної чутливості європейського суспільства зламу століть. Проекція трикутників опиняється в осерді конфлікту драми, увиразнює бачення й розуміння різниці між особистісною незалежністю та творчістю, між почуттями, обов'язком і реальними взаєминами, що так чи так коригуються суспільними нормами, а не лише довірою, що вимагає корекції, але передбачає європеїзм.

ВИСНОВКИ

Отже, вивчаючи передовий досвід української драматургії зламу століть, орієнтуючись на психологізм як на ознаку європейської літератури, вбачаємо як диференціальну рису національного театру доби модернізму фатальну драматизацію гендеру, що досліджено безпосередньо на прикладі психодрами Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь», типової європейської драми з моделюванням кризових станів (інтеркультурності, безгрунтяства, гендерної нерівності), специфічних психічних реакцій, соціальної чутливості, що покликає сучасників до регулювання європейських норм демократії та справедливості.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано сучасний стан розуміння модерністських драматичних творів, на прикладі психодрами Володимира Винниченка як типової європейської модерної драми зламу століть, що паралелить із ідеями провідних драматургів Західної Європи, зокрема, із ідеями Генріка Ібсена, Бернарда Шоу, Моріса Метерлінка, Станіслава Пшибишевського, і універсальна на рівні простеження транзитивності авангардистських ідей зламу століть. Сучасне сприйняття інсценізації та театральної культури відіграє підкреслено важливу роль у становленні особистості на новому помежів'ї епох, опираючись на досвід драми попереднього помежів'я, і зафіксоване у викликах, які принесені черговим силовим протистоянням посеред Європи (ідеться про інтервенцію зі сходу в Україні). Долання психологічних проблем, розв'язування гострих психологічних конфліктів, розуміння гендерної чутливості, цілком пояснене на рівні психодрами «Чорна Пантера і

⁸² Бондаренко О. В. Концепція особистості (За п'єсою В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь»). *Українська мова та література*. 2006. № 41-43. С. 48–50.

Білий Ведмідь» Володимира Винниченка⁸³, сприяє втіленню проблеми особистісного усуспільнення та індивідуальної стійкості.

Література

1. Барабан Л. І. Микола Садовський і його театр періоду УНР : Невідомі матеріали. *Культура і життя*. 2007. 5 вересня. С. 2–3.
2. Барабан Л. І. Три драматурги. В. К. Винниченко, О. Ф. Коломійець, Я. М. Стельмах. Біла Церков : Дельфін, 2007. 87 с.
3. Барабаш С. Г. Гуманістична основа художнього мислення Володимира Винниченка – драматурга. *Наукові записки. Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка*. Кіровоград, 2000. Вип. 27. С. 68–79.
4. Блохіна Н. О. Драматургія Володимира Винниченка : феміністичне прочитання. *Слово і час*. 2002. № 4. С. 33–38.
5. Бондаренко О. В. Концепція особистості (За п'єсою В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь»). *Українська мова та література*. 2006. № 41–43. С. 48–50.
6. Винниченко В. К. Вибрані п'єси. Упорядники: М. Г. Жулинський, В. А. Бурбела. Вступна стаття М. Г. Жулинського. Київ : Мистецтво, 1991. 605 с.
7. Зелененька І. А. Культурно-історичні та морально-етичні опозиції у драматичній поемі «Бояриня» Лесі Українки. *Ідеологія національної аристократії (на пошану 150-річчя від дня народження Лесі Українки)*. Львів : Друкарня Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького, 2021. С. 51–57.
8. Зелененька І. А. Образ-символ землі як психоісторичний код (на матеріалі творів Івана Карпенка-Карого й Тараса Мельничука). *Українська література в загальноосвітній школі*. №10. Жовтень. 2012. С. 33–34.
9. Зелененька І. А., Ткаченко В. І. Психоісторичні аспекти образно-персонажних опозицій у драматичній поемі Лесі Українки «Бояриня». *Волинь філологічна*. № 32 (2021) : *Леся Українка : особистість, нація, світ*. 2021. С. 73–88. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5942097>
10. Зубрицька М. В. Етичний парадокс дискурсу любові у драматичних творах В. Винниченка. *Наукові записки НаУКМА*. 1998. Т. 4 : Філологія. С. 69–74.
11. Кирилова О. О. Володимир Винниченко : «кінодекадент у вишиванці» (культурна історія екранізацій – 1917–2014 рр.). *Матістеріум*, 2017. Випуск 68. Культурологія. С. 59–66.

⁸³ Винниченко В. К. Вибрані п'єси. Упорядники: М. Г. Жулинський, В. А. Бурбела. Вступна стаття М. Г. Жулинського. Київ : Мистецтво, 1991. 605 с.

12. Ковальчук О. Г. Гримаси танатологічного : краса у лабіринті смерті. *Дивослово*. 2002. № 10. С. 12–15.
13. Ковальчук О. Г. Шукаючи новий етичний закон. *Дивослово*. 2003. № 3. С. 6–10.
14. Крупка В. П., Ткаченко В. І. Рецепція художньої екоетики в українській літературі кінця XIX–XX століть. *Академічні студії. Серія «гуманітарні науки»* 2021. Вип. 1. С. 28–33. <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.1.4>
15. Лобачівська Н. В., Ткаченко В. І. Конфлікти як форми модерної опозиції у драматичних творах Володимира Винниченка. *The 3rd International scientific and practical conference «Innovations and prospects of world science»* (November 4-6, 2021) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2021. С. 675–685.
16. Михида С. П. Слідами його експериментів : Змістові домінанти та поетика конфлікту в драматургії В. Винниченка. Кіровоград : Центральне Українське видавництво. 2002. С. 40–49.
17. Моклиця М. В. Модернізм – проблема теоретична і психологічна. *Слово і час*. 2001. № 1. С. 32–38.
18. Olha V Petrovych, Alla P Vinnichuk, Viktor P Krupka, Iryna A Zelenenka, Andrei V Voznyak. The usage of augmented reality technologies in professional training of future teachers of Ukrainian language and literature. *CEUR Workshop Proceedings*, 2021. С. 315–333.
19. Панченко В. Є. Володимир Винниченко – Гі де Мопассан – Габріель Д'Аннуціо : кілька паралелей. *Сучасність*. 1997. № 9. С. 120–133.
20. Панченко В. Є. Володимир Винниченко : портрет на тлі епохи. *Історія в школах України*. 2008. № 3. С. 48–53.
21. Панченко В. Є. Володимир Винниченко і Генрік Ібсен. *Слово і час*. 2000. № 1. С. 80–83.
22. Панченко В. Є. Європеець із Єлисаветграда : із хроніки вигнанських літ Володимира Винниченка : 1907-1908. Львів, Женева, Капрі. *Криниця*. 1997. № 1/3. С. 94–100.
23. Панченко В. Є. Заочна дуель. Володимир Винниченко і Володимир Ульянов-Ленін. *Вітчизна*. 1997. № 1/2. С. 131–135.
24. Радченко С. Традиції карнавальної культури у драматургії Генріха Ібсена. *Світогляд*. 2016. С. 64–71.
25. Свербілова Т. Г. Пророк та самогубство (п'єса Володимира Винниченка в контексті драматургії експресіонізму та постекспресіонізму). *Слово і час*. 2005. № 10. С. 8–12.
26. Свербілова Т. Г. Персонажі Винниченкових п'єс – кати чи жертви? *Слово і час*. 1993. № 5. С. 32–39.

27. Сиваченко Г. М. Винниченків «конкордизм» у буддистському та психоаналітичному дискурсах. *Слово і час*. 2000. №8. С. 17–26.

28. Скиба Н. Проблема спадковості у драмі В. Винниченка «Пригвождені» і паралелі у світовій літературі («Привиди» Г. Ібсена). *Літературознавчі студії*. 2001. Вип 1. С. 219–225.

29. Ткачук О. Християнський контекст драм Генріка Ібсена «Будівничий Сольнес» та Станіслава Пшибишевського «Сніг». *Київські полоністичні студії*. 2012. С. 437–441.

30. Фісун В. Генрік Ібсен та Володимир Винниченко як новатори європейської психологічної драми. *Літературознавчі студії : збірник наукових праць*, 2001. С. 259–263.

31. Хороб С. Український і польський драматургічно-сценічний модернізм зламу ХІХ–ХХ століть в інтерпретації Івана Франка : контактено-генетичний та історико-типологічний аспекти. *Київські полоністичні студії*. 2017. Т. 29. С. 503–516.

Information about the authors:

Zelenenka Iryna Alimivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

32, Ostrozkoho str., Vinnitsia, 21001, Ukraine

Tkachenko Viktoriia Ivanivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

32, Ostrozkoho str., Vinnitsia, 21001, Ukraine

Dmytruk Liliia Ivanivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at Department of the Ukrainian Studies

National Pirogov Memorial Medical University

56, Pyrohova str., Vinnitsa, 21018, Ukraine